

การศึกษาร่วมเทียบรารสำนักในสมัยรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖

นางสาวจันทร์รัตน์ ประวาดปัทม์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษิตตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
แผนกวิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๒๑

ศูนย์วิทยุโทรพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A COMPARATIVE STUDY OF THE COURT OF KING CHULALONGKORN
WITH THAT OF KING RAMA VI

MISS CHANDRARAT PRAWALPATH

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
DEPARTMENT OF HISTORY
GRADUATE SCHOOL
CHULALONGKORN UNIVERSITY

1978

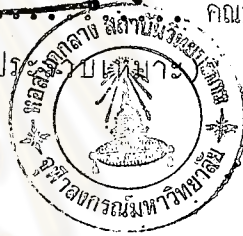
หัวข้อวิทยานิพนธ์   การศึกษาเปรียบเทียบราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖
โดย   นางสาวจันทร์รัตน์ ประवालปัทม์
แผนกวิชา   ประวัติศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษา   ศาสตราจารย์ รong ศยามานนท์

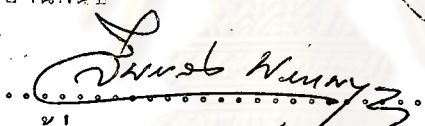
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

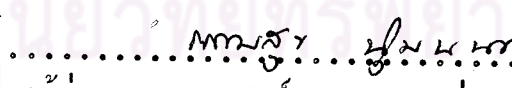
..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร. วิศิษฐ์ ประ

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สืบแสง พรหมบุญ)

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ รong ศยามานนท์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. แกมสุข มุมนนท์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ปิยนาด มุมนาค)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์   การศึกษาเปรียบเทียบราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖
 ชื่อผู้คิด   นางสาวจันทร์กัญญา ประวาฬโหม่
 อาจารย์ที่ปรึกษา   ศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์
 แผนกวิชา   ประวัติศาสตร์
 ปีการศึกษา   ๒๕๒๐

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการเสนอเรื่องราวและลักษณะของราชสำนักไทยในเชิงเปรียบเทียบ ระหว่างราชสำนักของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในค่านโครงสร้าง คือ ข้าราชการและราชการในพระราชสำนัก โดยนำทัศนคติ ความรู้สึก และสภาวะแวดล้อมของทั้ง ๒ พระองค์เมื่อเสด็จเสวยราชย์แล้วมาร่วมพิจารณาหาสาเหตุความแตกต่างของราชสำนักทั้ง ๒ รัชกาล วิทยานิพนธ์ฉบับนี้แบ่งออกเป็น ๕ บท

บทที่ ๑ กล่าวถึงความเป็นมาของราชสำนักไทยแต่โบราณถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลัทธิเทวราชา กฎมนเทียรบาลซึ่งใช้สำหรับราชสำนักโดยเฉพาะ และประเพณีที่ยึดถือบางประการภายในราชสำนัก

บทที่ ๒ กล่าวถึงสภาวะเมื่อแรกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเสวยราชย์ ข้าราชการทั้งที่เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ และสามัญชน การจัดระเบียบราชการในพระราชสำนักโดยแบ่งเป็นฝ่ายหน้า และฝ่ายใน

บทที่ ๓ กล่าวถึงสภาวะเมื่อแรกที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเสวยราชย์ ความห่างเหินและความรักแค้นกับพระญาติพระวงศ์ ทรงแวดล้อมด้วยข้าราชการสามัญชน ความพุ่มพวยในราชสำนักและการปะปนของราชการฝ่ายหน้า

ราชการฝ่ายใน

บทที่ ๔ กล่าวสรุปพระราชสำนักทั้ง ๒ รัชกาลในประเด็นใหญ่ ๆ เพื่อเปรียบเทียบราชสำนักทั้ง ๒ รัชกาลให้เห็นชัดเจน

บทที่ ๕ เป็นบทส่งท้ายกล่าวถึงราชสำนักในระบอบประชาธิปไตย

อนึ่ง คำว่า "ราชสำนัก" และ "ข้าราชการสำนัก" เป็นคำที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั่นเอง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะใช้คำว่า "ข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายใน และข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายหน้า" ในความหมายว่า "ข้าราชการสำนัก" ดังนั้น คำที่ใช้สำหรับ "ข้าราชการสำนัก" ในวิทยานิพนธ์บางแห่งจึงใช้ว่า "ข้าราชการสำนัก" บาง "ข้าทูลละอองธุลีพระบาท" บาง "ข้าราชการบริพาร" บาง

ข้อมูลที่ประกอบในการทำวิทยานิพนธ์ ผู้เขียนได้พยายามค้นคว้าจากเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรองทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ แต่โดยเหตุที่พระราชสำนักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์โดยตรง การจมน้ำลึกของฝ่ายไทยเองต้องระมัดระวังเป็นอย่างมากเป็นพิเศษ มิให้เป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ จึงไม่สู้มีหลักฐานชั้นต้นที่จะใช้เป็นหลักมากนัก โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับราชสำนักฝ่ายใน เนื่องจากในสมัยโบราณยังไม่นิยมให้สตรีศึกษาทางอักษรวิธียมากนัก จึงไม่มีเอกสารชั้นต้นของสตรีฝ่ายในประกอบการศึกษาพระราชสำนักฝ่ายใน ดังนั้น ผู้เขียนจึงต้องอาศัยเอกสารต่างประเทศ และใช้การสัมภาษณ์ข้าราชการสำนักเดิมที่ยังมีชีวิตประกอบบุคคลที่ผู้เขียนได้รวมกับเจ้าหน้าที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร ทำการสัมภาษณ์ คือ พระสุจริตสุภา พระสนมเอกในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระอภัยสวามิภักดิ์ (สรร สันติเสวี) มหาคุณเล็กประจำห้องพระบรมมหาราชวังพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

Thesis Title   A Comparative Study of the Court of
King Chulalongkorn with that of King
Rama VI
Name   Miss Chandrarat Prawalpath
Thesis Advisor   Professor Rong Syamananda
Department   History
Academic Year   1977

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to present information on the Court of Siam in the reign of King Chulalongkorn in comparison with that of King Vachiravudh. The structure of the Court; i.e., the courtiers and the bureaucracy concerned is focused on. The attitudes, feelings and the circumstances of King Chulalongkorn and King Vachiravudh are taken into account so as to answer some questions and find out the factors of the differences between the two reigns.

Chapter 1 deals with the Court from the past up to the reign of King Mongkut, the divine kingship, the ordeal used in the Court and some custom handed down and observed for generations in the Court of Siam.

Chapter 2 discusses the period just after King Chulalongkorn came to the throne, the courtiers both from royal and ordinary families, and the organization

of the Court: the inner and outer Courts.

Chapter 3 describes the period just after King Vachiravudh came to the throne, his tendency to aloofness from and conflicts with the royal relatives, the close relationship between him and the courtiers from his being surrounded by, the luxuries in the Court and the overlap of the authorities found in the inner and outer Courts.

Chapter 4 is a comparative conclusion of the two reigns in some main aspects.

Chapter 5 - the final chapter -, it is a treatment in the Court under the constitutional government.

By the way, the words " Court " or " Raj samnak " and " Courtier " or " Ka raj samnak " were just came in the reign of King Vachiravudh. The words " Ka toon la-oong tulee prabaad fainai " and " Ka toon la-oong tulee prabaad fainaa " were used to refer to " Ka raj samnak " (courtiers) in the reign of King Chulalongkorn. In this thesis the words " Ka raj samnak, Ka toon la-oong tulee prabaad, and Ka raj boripaan " are used with the same meaning; i.e., to refer to " Ka raj samnak (courtiers)."

The data for this thesis are selected from both primary and secondary sources which the thesis writer is able to acquire. Since this thesis is directly

concerned with the affairs of the King and his royal family, what happened during the time had to be so carefully recorded in order to avoid being considered in an unfavourable light. Accordingly, there are not many primary sources that can be depended on. As for the affairs of the inner Court, there are very few sources because the court ladies at that time were usually not educated to be able to write yet. Consequently, the thesis writer has to resort to foreign documents as well as the interview of some courtiers who are still alive. Those, whom an officer of the ^{๙๙๙๗-๙๙๙๗} National Archives, Department of Fine Arts, and the thesis writer have interviewed, are Pra Sujaritsuda, a consort of King Vachiravudh and Pra Adisaisavamipak (San Santisevi), a high royal page in charge of King Vachiravudh's bedrooms.

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กิติกรรมประกาศ

กว่าที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะสำเร็จลุลงมาได้ก็ด้วยความช่วยเหลือจาก
อาจารย์ เพื่อน ๆ และน้อง ๆ

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณท่านศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์ อาจารย์ที่
ปรึกษาคณะควบคุมการทำวิทยานิพนธ์ที่ได้กรุณาช่วยเหลือผู้เขียนอย่างค้ำประกันแก่การเสนอ
หัวข้อ ให้คำแนะนำ ให้กำลังใจ ตรวจสอบแก้วิทยานิพนธ์ ตลอดจนช่วยเหลือการ
สอบวิทยานิพนธ์ในชั้นตอนท้ายสุด ท่านศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์ ทำให้ผู้เขียน
ใคร่ซึ่งถึงความหมายที่แตกต่างกันของคำว่า "ครูบาอาจารย์" และ "ผู้บรรยาย"

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณกรรมการสอบท่านอื่น ๆ ที่ได้กรุณาใช้เวลา
ให้แก่อ่าน วิจารณ์ และให้ข้อเสนอแนะ เกี่ยวกับการเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใน
การสอบครั้งนี้ โดยเฉพาะท่านประธานกรรมการที่ได้คัดสรรกรุณาใช้เวลาอันมีค่า
ลงงานประจำมาเป็นประธานกรรมการสอบให้ ทั้ง ๆ ที่ท่านในปัจจุบันมีไต่บรรยาย
วิชาการ เป็นอาชีพประจำ และด้วยความกรุณาของท่าน ทำให้ผู้เขียนได้มีโอกาส
สอบ ตามหมายกำหนดการโดยไม่ต้องเลื่อนอีกเป็นครั้งที่สอง

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณท่านรองศาสตราจารย์เพ็ญศรี คุณ ที่ได้คอยกระทุน
และให้กำลังใจ

ขอขอบคุณเพื่อน ๆ และน้อง ๆ ทุกคนที่ได้ช่วยเหลือทั้งร่างกาย แรงใจ
และอุปกรณ์อำนวยความสะดวกในการทำวิทยานิพนธ์

ท้ายที่สุดผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อที่ให้ความช่วยเหลือทุกประการ
และเป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จทั้งหลาย

จันทร์รัตน์ ประवालัมภ์

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ

กิตติกรรมประกาศ

บทที่ ๑ ความเป็นมาของราชสำนักไทย

    / ราชสำนักกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และ กรุงรัตนโกสินทร์

    ลัทธิเทวราช (The Divine Kingship)

    พรหมณ์กับศาสนาฮินดู

    กฎมนเฑียรบาล

    ฐานันครศักดิ์

    การทรงกรมของเจ้านาย

    การสืบราชสันตติวงศ์

    ประเพณีวังบางประการ

    / ประเพณีเกิด - คาย

    ประเพณีการใช้ประตูประบรมมหาราชวัง

    ในโอกาสต่าง ๆ

    ข้อจำกัดผู้เข้าเขตพระราชฐานฝ่ายใน

    กำหนดเวลาเปิด - ปิดประตู

    การสัญจรภายในพระบรมมหาราชวัง

    / การแต่งกาย

หน้า

ก

ก

จ

๑

๑

๑

๓

๔

๑๐

๑๕

๑๖

๑๘

๒๗

๒๗

๒๘

๓๑

๓๑

๓๒

๓๒

๓๓

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ ๒	ราชสำนักพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๕๐
	ราชสำนักฝ่ายหน้า	๕๐
	- สมัยผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๑๖)	๕๐
	อิทธิพลขุนนางสกุลขุนนาค	๕๑
	สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง ขุนนาค)	
	ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๑๖)	๕๔
	ประวัติสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์	
	(ช่วง ขุนนาค)	๕๕
	สมัยทรงวาราชการด้วยพระองค์เอง (พ.ศ. ๒๔๑๖-๒๔๕๓)	๕๕
	ข้าราชการกุดชุมสยามหนุ่ม	๕๕
	กุดชุมลับ ๆ ทางการเมือง	๕๕
	เหตุการณ์ ร.ศ. ๑๐๓	๕๗
	เจ้านายในหน้าที่ราชการ	๕๘
	สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน	๖๑
	สภาที่ปรึกษาในพระองค์	๖๒
	การปฏิรูปการปกครอง	๖๒
	พระราชโอรสกับราชการบริหารราชการแผ่นดิน	๖๗
	ราชการฝ่ายหน้าในส่วนของคณะมหากษัตริย์โดยตรง	๖๘
	กรมหม่อม	๗๐
	กรมภูษามาตา	๗๐
	กรมชาวที่ใหญ่	๗๐
	กรมชาวที่	๗๑

✓ กรมศึกษา	๓๑
✓ กรมมหาดเล็กหลวง	๓๑
การเลือกสรรและฝึกหัด	๓๒
ประเภทของมหาดเล็ก	๓๓
ชั้นตำแหน่งของมหาดเล็ก	๓๓
ราชการในกรมมหาดเล็ก	๓๔
✓ กรมทหารมหาดเล็ก	๓๖
กรมรักษาพระองค์	๓๗
กรมล้อมพระราชวัง	๓๘
กรมทหารใน	๓๘
กรมเรือคู่ชัก	๓๙
กรมพลพัน	๓๙
กรมทนายเลือก	๓๙
กรมวังนอก	๔๐
กรมสนม	๔๐
กรมพระตำรวจ	๔๐
✓ กรมตาง ๆ ของพรหมมัจจุราชสำนัก	๔๓
กรมช่างสิบหมู่	๔๓
ศาลราชตระกูล	๔๔
ศาลกรมวัง	๔๔
หน้าที่กรมตาง ๆ ในพระราชสำนักส่วนพระองค์	๔๕

ราชสำนักฝ่ายใน	๘๓
กลุ่มข้าราชการสำนักฝ่ายใน	๘๔
กลุ่มชั้นสูง	๘๕
กลุ่มชั้นกลาง	๘๐
กลุ่มชั้นต่ำ	๘๑
การบังคับบัญชาราชการฝ่ายใน	๘๒
ตำแหน่งหน้าที่ท้าววรจันทร์	๘๓
งานประจำ	๘๔
งานพิเศษหรืองานพิธี	๘๕
ท้าวนางพระสนมเอก	๘๗
ท้าวนางนักพฤติขรรณดองพระโอรส	๘๘
ท้าวสมศักดิ์	๘๘
ท้าวโสภานีเวศ	๘๘
ท้าวอินทรสุริยา	๘๘
ท้าวศรีสัจจา	๘๘
กรมโขน	๘๘
เจ้าจอมเอ็กแก	๑๐๑
พระมเหสีและเจ้าจอม	๑๐๒
พระฉัตรียยศ "สมเด็จพระบรมราชินีนาถ"	๑๐๘
พระยศพระมเหสี	๑๐๕
ชาติตระกูลของพระมเหสี เจ้าจอม	๑๐๘
ประเภทของ "ฝ่ายใน"	๑๐๙

"ฝ่ายใน" ตามความพอพระทัยหรือด้วยความสามารถพิเศษ	๑๐๕
"ฝ่ายใน" ด้วยเหตุผลอื่น ๆ	๑๑๐
พระตำหนัก/เรือนที่อยู่	๑๑๕
อิสรภาพในการลาออกจากราชการ	๑๑๖
ราชการ "ฝ่ายใน"	๑๑๘
ชีวิตความเป็นอยู่ของขาราชสำนักฝ่ายใน	๑๒๐
กลุ่มชนสังกัด	๑๒๐
การศึกษาและฝึกหัด	๑๒๑
กิจวัตรประจำ	๑๒๒
การใช้เวลาว่าง	๑๒๓
บทที่ ๓	
ราชสำนักพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	๑๒๗
พระราชประวัติสังเขป	๑๒๗
พระนิสัยส่วนพระองค์	๑๒๘
การโขนละคร	๑๓๐
เสื่อป่า	๑๓๐
วิกฤตติการณ ร.ศ. ๑๓๐	๑๓๐
ความรู้สึกโคกเคี้ยว	๑๓๗
การจัดระเบียบราชการในพระราชสำนัก	๑๔๐
ราชการกระทรวงวัง	๑๔๐
ตำแหน่งสมุหพระราชมณเฑียร	๑๔๐
กรมทหารรักษาวัง	๑๔๑
กรมพระตำรวจ	๑๔๒

กองรับแขก	๑๔๓
กรมพระนิติศาสตร์	๑๔๔
กรมธรรมการ	๑๔๔
✓ กรมพระราชพิธี	๑๔๕
กรมศิลปากร	๑๔๕
ราชการส่วนพระองค์	๑๔๕
กรมมหาดเล็ก	๑๔๕
พื้นฐานทางสังคมของมหาดเล็ก	๑๔๗
ความผูกพันกับมหาดเล็ก	๑๔๘
ชั้นบรรดาศักดิ์มหาดเล็ก	๑๔๘
ยศบรรดาศักดิ์ข้าราชการสำนักกรมอื่น ๆ	๑๕๑
มหาดเล็กคนสนิท	๑๕๒
มหาดเล็กสามัญชน	๑๕๖
การบริหารราชการแผ่นดิน	๑๖๑
พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ทรงสั่งราชการแทน	๑๖๒
โอรสตั้งก่อดุปราศ และ สมุหเทศาภิบาล	๑๖๓
ข้าราชการสำนักกับกุฎีศฐานี	๑๖๔
ปัญหาการคลัง	๑๖๕
การใช้จ่ายเงินในพระราชสำนัก	๑๖๗
สภาการคลัง	๑๖๘
คณะกรรมการองคมนตรีตรวจจัดงบประมาณการ	๑๖๘
ใช้จ่ายเงินแผ่นดิน	

พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้า	๑๖๘
พระราชวงศ์ชั้นสูงในหน้าที่ราชการ	๑๗๑
ความสัมพันธ์กับพระประยูรญาติ	๑๗๓
ความขัดแย้งในปัญหาการคลัง	๑๗๖
ความขัดแย้งในการจัดงานพระบรมศพสมเด็จพระพันปีหลวง	๑๗๗
วางระเบียบการพระศพพระราชวงศ์	๑๗๘
ระเบียบการไว้ทุกข์ในพระราชสำนัก	๑๘๐
แก้ไขเพิ่มเติมกฎมณเฑียรบาล	๑๘๑
ราชสำนักฝ่ายใน	๑๘๓
สถาปนาพระมเหสี เจ้าจอม	๑๘๕
ตำแหน่งฐานะ "ฝ่ายใน"	๑๘๗
ราชการส่วนพระองค์ฝ่ายใน	๑๘๘
บรรดาศักดิ์ "คุณ"	๑๘๙
บทที่ ๔ เปรียบเทียบราชสำนักรัชกาลที่ ๕ และราชสำนักรัชกาลที่ ๖	๑๙๓
ราชสำนักฝ่ายหน้า	๑๙๓
ราชสำนักฝ่ายใน	๒๐๔
ทัศนะความเป็นกษัตริย์	๒๐๗
บทที่ ๕ พระราชสำนักหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง	๒๑๕
การเปลี่ยนแปลงราชการในพระราชสำนัก (พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๕๓๕)	
ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง	๒๑๖

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕	๒๑๘
สถานะภาพของพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย	๒๑๘
พระราชสำนักในระบอบประชาธิปไตย	๒๒๐
เด็กกรมทหารรักษาวัง	๒๒๒
พระราชสำนักในรัชกาลปัจจุบัน	๒๒๒
อำนาจหน้าที่ของสำนักพระราชวัง	๒๒๓
อำนาจหน้าที่ของสำนักราชเลขาธิการ	๒๒๔
บรรณานุกรม	๒๒๗
ภาคผนวก	๒๔๕
ประวัติการศึกษา	๒๖๑

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย